

ПРИЛОГ КОН ПРОУЧУВАЊЕТО НА СКОПСКАТА ЧАРШИЈА

Скопската чаршија, која почесто се вика и „турска чаршија“, претставува интересен и значаен комплекс од турската градска архитектура во Скопје. Таа е од типот на познатите ориентално-балкански чаршии и денес со своите придружни објекти спаѓа меѓу најголемите сочувани чаршии во нашата земја. Меѓутоа, иако мошне значајна како архитектонски комплекс со одредена историска вредност, за неа многу малку е пишувано. Затоа врз основа на оскудните податоци што ги сретнуваме расфрлени во литературата и во архивските материјали, како и врз основа на податоците што ги прибравме во самата чаршија, во овој труд ќе се обидеме колку е можно повеќе да го проследиме нејзиниот историски развој со цел да придонесеме за осветлување и подетално обработување на овој проблем.

Скопската чаршија, како и сите други чаршии, настанала на најпрометното место од градот, таму каде што се крстосувале патиштата од сите страни. И самиот збор *çarşı-çarşı* означува „раскрсница или плоштад со приоди од сите четири страни“.¹⁾

Најраните податоци за формирање на скопската чаршија можеме да ги следиме од времето на првите турски краишки команди кои, со подигањето на бројни задужбини, одиграле важна улога во формирањето на Скопје како град со ориентални белези. Во нивното време и во новонастанатите историски и економски услови почнува интензивно да се развива градскиот живот и градското стопанство.

Теренот на којшто скопската чаршија настанала и постоела со векови бил природно многу поволен. Тоа е простор помеѓу скопското Кале и двете реки Вардар и Серава, т.е. просторот кој денес води од Камениот Мост до Бит-Пазар и од скопската тврдина и црквата Св. Спас до р. Серава. На овој терен скопската чаршија го доживеала својот врвен развој, а исто така и повремени општетувања и повторни подигнувања.

¹⁾ *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1945, том. 3, стр. 360.

Не е исклучено дека на ист овој терен и пред турскиот период се одвивал трговскиот живот и стоковната размена. Најверојатно, дека подоцна, во периодот на воспоставувањето на турската власт, постоеле издиференцирани две чаршии: христијанска и муслиманска. Оваа наша претпоставка во извесна мера ја потврдува вакуфнамата на задужбините на Иса-бег во Скопје од 10 август 1469 година во која се вели: „Исто така, споменатиот завештател завешта за потребите на споменатите, ханиках и медреса, во самото Скопје, а во **Муслиманската чаршија** (курзивот мој) дуќани и куќи и плацеви“.²⁾ Подоцна, со спојувањето на двете чаршии се создала една единствена турска чаршија која се сочувала сè до нашето време.

Целата скопска чаршија била создадена на земјиштето што им припаѓало на одделни вакуфи. Така, на пример, тука се наоѓал дел од увакуфените имоти на Паша Јипит-бег, Иса-бег, Даут-паша, Мустафа-паша, Мевлана Муслихуудин-Муезин оца и други. Чаршијата, всушност, претставувала вакуфски имот чии приходи оделе за издржување на задужбините на споменатите легатори.

Помеѓу објектите што биле изградени во Скопје за издржување на одделни задужбини и што се наоѓале во составот на чаршијата, меѓу другите се и: **Безистен, Сули Ан, Капан Ан, Куршумли Ан, Курчи Ан, Чифте Амам**, големиот двоен амам на Даут паша, **Шенгул Амам**, голем број дуќани изградени околу нив, како и други објекти кои повеќе не постојат во чаршијата.³⁾

Првото и најстарото езро на скопската чаршија, како што е тоа случај воопшто кај чаршиите од ориентален тип, било околу **Безистенот**. Се работи за цврсто изградениот безистен на Исхак-бег, подигнат во средината на XV век околу кого таа се формирала. Паралелно со збогатувањето на градот, со ширењето на градскиот реон и особено со зајакнувањето на неговата економска моќ, растела и се развивала и скопската чаршија.

Од времето кога таа настанала па до денес, скопската чаршија минувала низ разни фази на развитокот кои се совпаѓаат со политичките и економските прилики на градот. Во крајот на XVI век скопската чаршија ја достигнала својата градежна и стопанска кулминација. Меѓутоа, големите катастрофи што го снаоѓале Скопје и слабењето на турското царство оставиле траги врз изгледот на чаршијата. Така, на пример, чаршијата страдала многу во опо-

²⁾ Глиша Елезовиќ, *Турски споменици*, кн. I, св. 1, СКА, Београд, 1940, стр. 108.

³⁾ Така, на пример, познато е дека Мустафа-паша за својата памија во Скопје завештал, помеѓу другото, два високи карван-сараи со сите дуќани околу нив. Денес во Скопје нив ги нема и не се знае каде се наоѓале (Види: Глиша Елезовиќ, о. с. стр. 725); Од вакуфнамата на Кукли-бег која датира од 1538 г., се дознава дека овој завештател за потребите на своите задужбини во Призрен увакуфил карван-сарај во Божанска Маала во Скопје кој се граничел со р. Серава и со јавен пат. Овој ан се наоѓал на местото каде што до скоро постоеше ан познат под името *Жива-Ан* (Види: Hasan Kaleši i Ismail Redžep, Prizrenac Kukli beg i njegove zadužbine, Prilozi za orientalnú filologiju, VIII—IX, 1958—9, Sarajevo, 1960, стр. 161).

жарувањето на Скопје во 1689 година. Во оваа катастрофа биле оштетени дури и масивно изградените објекти во чаршијата. Со тоа Турско-австриската војна во XVII век, која за Скопје била вистинска катастрофа, го означува крајот на расцутот што градот го достигнал во XVI век.

По оваа катастрофа Скопје не можело долго време да се издигне. Колку опустела чаршијата во тоа време зборуваат, меѓу другото, и податоците што ги дава Јован Хаџи Васиљевиќ, според кои во центарот на скопската чаршија во даден период бил поме-

Сл. 1. — Дел од Покриената чаршија со Казанџилер џамија. Се гледа стариот начин на покривањето на чаршиските улици

стен дури и Ат Пазар (сточен пазар), додека сопствениците на дуќаните во Покриена Чаршија молеле кој и да било да живее во овие објекти бесплатно, како би можеле истите да се одржуваат и во нив да не лежат кучиња.⁴⁾ И францускиот патописец Ами Буе, кој во нашите краишта пропатувал кон средината на минатиот век, бележи дека „самата чаршија е мала, а дуќаните нудат само обични предмети“.⁵⁾

⁴⁾ Др. Јован Хаџи Васиљевиќ, *Скопје и нејова околина*, Београд, 1930, стр. 106.

⁵⁾ Ami Boué, *Recueil d'itinéraires dans la Turquie d'Europe*, tom. I, Vienne, 1854, стр. 211.

Во чаршијата и подоцна не ретко станувале пожари кои од своја страна придонеле за изменување на нејзиниот изглед. За таков пожар во поново време нè известува, на пример, и Нушиќ.⁶⁾ За одбележување е исто така дека и големите земјотреси оставиле траги и во овој дел од градот. Таков беше случајот, на пример, и со последниот катастрофален земјотрес од 26 јули 1963 година кога добар дел од дуќаните беа наполно уништени.⁷⁾

По сите овие катастрофи чаршијата била обновувана за да продолжи и натаму да живее и да се развива, но секојпат губејќи по нешто од своите карактеристики. Обновувана е со нови конструкции и со современи материјали без да се води секогаш сметка новите делови да се ускладат со старите.

Покрај овие причини за менување изгледот на чаршијата и нејзиното опаѓање, треба секако да се одбележат и изменетите економски услови. Во врска со тоа се забележува и изумирање и исчезнување на некои од старите занаети поради појавата на индустриската стока. Со новиот начин на живеење и новите потреби се јавиле и нови занаети кои се инфилтрираат насекаде во чаршијата со што редот кој некогаш постоел во неа не се запазувал. За новите потреби дуќаните станувале тесни и мали, поради што истите се доградувале и проширувале. Тие во извесна смисла го изменувале и архитектонскиот стил во чаршијата. Со напуштањето на старите традиции се напуштале постепено и старите институции во чаршијата. Ановите, амамите, џамиите и другите монументални објекти не ја вршеле повеќе онаа функција за којашто биле изградени.⁸⁾

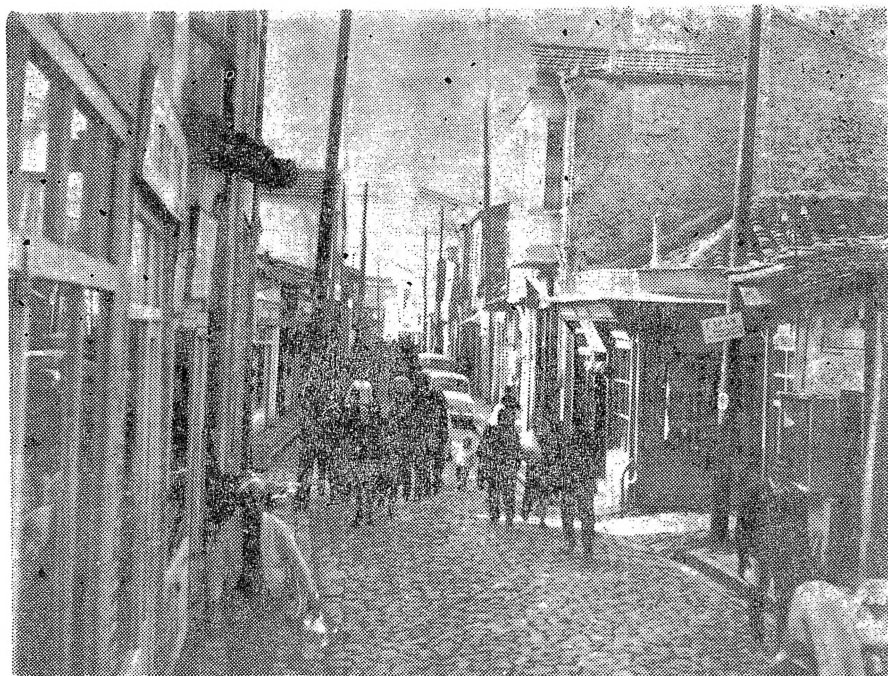
На промената на изгледот на скопската чаршија влијаело во извесна мера и проширувањето на улиците во чаршијата со кое биле срушени повеќе дуќани.⁹⁾

⁶⁾ Бранислав Нушиќ дава детален извештај за големиот пожар што настанал во чаршијата во 1908 година и вели дека „сосем случајно избувнал од една печка на која се печеле леблеби и зафатил една работилница со памук, а оттаму и целата чаршија. Пожарот се раширил до црковните порти и тогаш изгорел и црковниот ан (се мисли на црквата Св. Спас). До изутрината биле срамнети со земја околу 700 дуќани, три џамии и неколку големи магази. Ништо од есепот не е спасено, пламенот сè проголта“ (Види: Бранислав Нушиќ, ?, Политика од 29 јули 1908, според „Разгледи“, год. VI, бр. 5—6, Скопје 1964, под наслов *Скопје во пламен*, детален извештај за скопската катастрофа, стр. 533.)

⁷⁾ Голем број дуќани беа срушени и толку оштетени што постоеше опасност од рушење. Чаршиските улици беа скоро непроодни од материјалот на паднатите дуќани. Во оваа катастрофа страдаа исто така и монументалните објекти во комплексот на чаршијата.

⁸⁾ Овие објекти кои се сведоци за величината на Скопје и значењето на неговата чаршија во минатото ставени се под заштита на Законот, како и целиот комплекс на чаршијата.

⁹⁾ Така, на пример, во еден документ наоѓаме дека во 1890 година Идрис Садик, сарач, сопственик на еден дуќан во сарачката чаршија, поднел жалба до валијата со која се жали дека општинската управа ширејќи ја улицата го затворила влезот на неговиот дуќан (Види: Државен Архив на Македонија, *Скопска општина*, 1869—1912, кутија 24, 1306 Темпуз 4=16. VIII. 1890, во назамошниот текст: ДАМ, СО, К.).

Сл. 2. — Главната улица во чаршијата со низа дуќани кои се ослонуваат на Безистенот, Сули ан и Чифте амам

Во истата 1890 година имаме жалба од Идриз Селим, Ахмед и уште 17 лица од Скопје кои се жалат до валијата против Хаџи Рауф ефендија затоа што сака да ја подигне одново изгорената џамија во чаршијата Тахтакале и неколку дуќани до џамијата што се наоѓаат на општинско место и со тоа да ја затвора улицата и чешмата (Види: ДАМ, СО, К. 24, 1306 Teşrin-i-evvel 9=21. X. 1890). Споменатата џамија и чешмата се наоѓале во непосредна близина на Даут-Пашиниот Амам.

Во 1896 година имаме записник од состанокот на општинскиот одбор кој решил да се извести вакуфската управа дека ќе се сруши еден вакуфски дуќан во чаршијата Тахтакале за проширување на улицата (Види: ДАМ, СО, К. 30, 1312? 25=6. VIII. 1896.)

Кога се зборува за менувањето на стариот изглед на скопската чаршија треба да се одбележи дека и нејзиното ниво е поинакво, изменето. Имено, тоа денес е многу повисоко од првобитното ниво. Нивото на чаршијата од XV и XVI век било пониско од денешното за 1—1,5 м, а некаде и до 2 м, во зависност од конфигурацијата на теренот. Тоа најдобро се гледа од нивото на стариот *Безистен*, *Даут-Пашиниот Амам*, потоа нивото на *Араста Џамија* и др. (Во 1967 година со сондажното испитување на остатоците на Араста Џамија, што се наоѓа во самата чаршија; констатирани се три подни нивоа од кои најстариот се наоѓа на длабочина од 2 м. Во истата година со пробни копања во непосредна близина на Араста Џамија се најде на остатоци од објект за кој се претполага дека и припаѓале на посебната трговска институција „*арасија*“ за кое зборува и името на оваа џамија).

Старата скопска чаршија, како и сите други чаршии во нашите краишта, имала типична ориентална архитектура. Таа се состоела и сè уште има сочувано густо наредени дуќани како нејзини главни објекти. Дуќаните се издигнати скоро на еднаква висина, така што се добива впечаток дека се под еден покрив.¹⁰⁾ Дуќаните во чаршијата се лоцирани од двете страни на тесните и често искривени улици. Тие се граделе во „бондрук“ со дрвена конструкција и со мали димензии. Обично дуќаните се наслонуваа до некои други објекти какви што биле безистенот, анот, амамот, магазата и сл. Кон улицата сите дуќани биле отворени, така што можела подобро да се изложи стоката што се продавала. Дуќаните се затворале со дрвени кепенци.¹¹⁾ Дуќаните биле заштитувани со широки стреи кои исто така биле од дрво и не ретко причина за несреќи и брзо ширење на пожарите.¹²⁾ Според природата на работата што се одвивала во дуќанот, имало дуќани кои од задната страна имале уште по една просторија што служела како работилница до која се доаѓало по стрмни скали.

Поголемиот и истовремено централниот дел од скопската чаршија се викал *Karali çarşı*, Покриена или како што уште ја викаат Темна Чаршија. Овој назив и до денес е сè уште запазен кај постарите Скопјани. Како и кај многу други турски чаршии, овој дел од скопската чаршија бил покриен со штици.¹³⁾ Се смета дека Покраена Чаршија го опфаќала просторот меѓу некогашната таканаречена **Туфегчиска и Бакалска Чаршија**, т.е. дека биле

¹⁰⁾ Има и такви дуќани кои се под заеднички покрив. Такви се, на пример, редицата дуќани од западната и од источната страна на Капан Ан, редицата дуќани на улицата 110 и други.

¹¹⁾ Во врска со затворањето на дуќаните со кепенци (Види: Александар Дуроко, *Кайци на прозорима и џејенцима*, Гласник СНД, књ. XXI, Скопје, 1940, стр. 122.

¹²⁾ Од повеќе документи што датираат од крајот на XIX век узнаваме, на пример, дека се преземале мерки расипаните и дотраените широки стреи од дуќаните да се заменат со платно (Види: ДАМ, СО, К. 1, 1285 *agustos* 13=25 август 1869; ДАМ, СО, К. 3, 1287 *temmuz* 28=9. VIII. 1871; ДАМ, СО, К. 4, 1288 *mart* 18=3. VIII. 1872; ДАМ, СО, К. 7, 1292 *mayis* 25=5. VI. 1876; ДАМ, СО, К. 13, 1298 12 *şubat*=24 фебруар 1883; ДАМ, СО, К. 15, 1299 *temmuz* 30=11 август 1883; ДАМ, СО, К. 20, 1304 *temmuz* 7=9. VII. 1888; ДАМ, СО, К. 23, 1306 *haziran* 27=9. VII. 1890).

¹³⁾ Англискиот патописец доктор Браун во своите белешки дава опис на Белградската чаршија (Види: Стојан Новаковиќ, *Белешке докјтора Брауна из српских земаља од јодине* 1669, СКА, Споменик, IX, Београд, 1891, стр. 40; (Стојан Новаковиќ, опишувајќи ја *Покриената Чаршија* во Скопје, вели дека „од страните на широките и ниски стреи кои се наоѓаат над кепенците, од двете страни се издига во тап агол покрив како кај некоја обична кука. Од внатре се гледа целата дрвена конструкција на покривот прекриен со керамида, како и сите згради во овој крај“. Понатаму вели дека сето ова се наоѓало во лоша состојба, дека светлината доаѓала не само низ отворените баци туку и од сите страни, бидејќи пазарот одamna не бил поправан (Види: Стојан Новаковиќ, *С Мораве на Вардар*, Балканска Питаана, Београд, 1906, стр. 42). Хаци Васиљевиќ вели дека општината го симнала стариот изгниен покрив и ја препокрила чаршијата (Види: Др. Јован Хаци Васиљевиќ, о. с. стр. 108). Но по пожарот што избувнал во чаршијата во 1908 година, било забрането повторно покривање.

покриени цели улици.¹⁴⁾ По сеќавањето на постарите луѓе, на самиот влез во чаршијата¹⁵⁾ од мегданот кај **Сарачката Чаршија**, под самиот покрив на улицата, стоел натпис „Istanbul kapalı çarşı“ (Истанбулска Покриена Чаршија). Според турскиот научник Семави Ејде, таканаречените покриени чаршии не можат да се третираат како посебни архитектонски видови. Тој смета дека, всушност, се работи за фиктивни формации кои се образувале околу безистенот кој ја претставувал сржта на чаршијата.¹⁶⁾

Со оглед на тоа дека скопската чаршија во своите рамки опфаќала поголем број улици во кои биле распределени дуќани на одредени занаети, сè до денешното време кај населението, особено кај постарите, се сретнуваат во употреба низа називи. Така на пример: **Курчиска, Казанчиска, Туфекчиска, Демирчиска, Бојаџиска** и др. макар што во овие делови од денешната чаршија често не се сочувани дуќани на соодветните занаети. Таков е случајот, на пример, со Туфекчиската, Демирчиската, Бојаџиската. Исклучок претставуваат неколкуте дуќани на Курчиите, казанџиите, папуџиите и др.

Како што се гледа сочуваниите имиња ги означувале занаетите што некогаш се изведувале во тие улици.

Бидејќи некои од поразвиените занаети зафаќале често и повеќе улици, таквиот комплекс се наречувал и „чаршија“.

Во описот што го дава за скопската чаршија во XVII век Евлија Челебија ги издвојува, на пример, како најубави следните чаршии: **бесчиската, казакиската, чадорџиската, папуџиската, бојаџиската и таќаџиската.**¹⁷⁾ И во други постари документи наоѓаме податоци за другите занаети. Така во вакуфнамата на Иса-бег¹⁸⁾ се споменуваат дуќани на бојаџии лоцирани спроти Чифте Амам, покрај карван-сарајот на Исхак-бег (денешен Сули Ан), а во XIX век има податок и за постоење на „бојаџиски мегдан“¹⁹⁾ на овој терен. Во истата вакуфнама,²⁰⁾ во 1469 година, се споменува **Таќаџиска Чаршија**. Таа се наоѓала најверојатно во близината на

¹⁴⁾ Се работи за денешните улици: 106а, 110, Шарипалинска, Дебарска, 694, 117 и Белградска улица, заклучно со улицата 120 кон Бит-Пазар.

¹⁵⁾ На улицата 117.

¹⁶⁾ Semavi Eyice, Les „Bedesten“ dans l'architecture turque, II congresso internazionale di arti turca, Venezia, 1963, стр. 37.

¹⁷⁾ Понатаму Челебија вели дека тоа биле големи чаршии изградени по определен план. Сокаците им биле чисти и калдрмисани. Во време на летните горештини, вели Челебија, целиот скопски пазар прилегал на багдадски ладовишта затоа што (сите негови чаршии биле прекриени со капаци и сводови како во Сараево и во Алеп Види: Evlija Celebiya, Putopis, knj. II, Sarajevo, 1957, стр. 35).

¹⁸⁾ Глиша Елезовић, о. с. стр. 116.

¹⁹⁾ Plan de Boyadji-Maidan a Üsküb (Види: ДАМ, СО, К. 36). На планот е означено дека Бојаџискиот мегдан кон амамот има широчина од 1077 аршини, а кон Ун-Пазар 2687 аршини.

²⁰⁾ Глиша Елезовић, о. с. стр. 91, 109.

Безистенот затоа што во натамошниот текст на вакуфнамата се вели дека споменатиот завештател завештал два дуќана блиску до безистенот, на пазарот каде што се изработувале кулави.

Документите на фондот „Турско општинско управление“ — Скопје од 1869—1912 година²¹⁾ содржат многу исцрпни податоци за разните чаршии. Врз основа на овие податоци ние успеавме да ги изделиме следните:

Абаџиска	Касапска ²⁵⁾	Тахтакале ²⁹⁾
Алаџа ²²⁾	Курчиска ²⁶⁾	Телалска
Ат Пазар	Лонџа ²⁷⁾	Терзиска
Демирџиска ²³⁾	Лулеџиска	Туфекџиска ³⁰⁾
Ипекџиска	Мутавџиска	Халачка
Казанџиска	Папуџиска ²⁸⁾	Чибукџиска
Кафтанџиска	Сарачка	Шеќерџиска
Капан ²⁴⁾		

Во чаршијата постоел одреден ред кој со векови се запазувал. Дуќаните се отворале рано изутрина, а се затворале на зајдисонце. Често чаршииските дуќани биле разбивани и пљачкосувани од разни вооружени разбојници и безделници против кои се преземале соодветни мерки. Еден документ од 1585 година збо-

²¹⁾ Види: ДАМ, СО.

²²⁾ Не ретко чаршиите го добивале името и по некој објект во чија близина се наоѓале. Во нашиов случај чаршијата го добила името по Алаџа Џамија.

²³⁾ Се смета дека *Демирџиската Чаршија* била првобитната локација на оружарските занаети. Таа се наоѓала кај денешната улица Дебарска. Тука се наоѓал и дирек за кршење на железо како и *Демирчи-Чешма* (Види: Др. Ђурђица Петровић *Оружарски занаети у Скопљу у 19 веку*, Зборник на Музејот на град Скопје, II—III Скопје, 1965/6, стр. 61).

²⁴⁾ *Капан Чаршија* го добила името по *Капан Ан*.

²⁵⁾ *Касапската Чаршија* се наоѓала на просторот од денешната улица 120 кој Бит-Пазар. Во втора половина на XIX век на местото на касапската чаршија се развива *бакалската чаршија* (Види: Др. Јован Хаџи Васиљевић, о. с. стр. 108). Во секавањето на луѓето се уште ова место се вика „Стара Касапана“. Да напоменеме дека уште во 1505 година во вакуфнамата на Јахја-паша се споменува *бакалска чаршија*, но не е познато каде се наоѓала во тоа време (Види: Глиша Елезовић, о. с. стр. 432.)

²⁶⁾ Курчиите делувале околу *Курчи Ан*, денес на улица Шарпланинска. Поопширно види: Вера Кличкова, *Курчиско-Кожуварски занаети и еснаф во Скопје*, Скопје 1959.

²⁷⁾ *Лонџа Чаршија* го добила името по канцеларијата на еснафското здружение чие седиште во Скопје се наоѓало во близина на Иса-беговата Џамија. На раскрсницата на улиците Цветан Димов и Христијан Карпуш до 1955 година се наоѓала *Лонџа Чешма*.

²⁸⁾ Папуџиите работеле во „*Папуџиско огларе*“ кое се наоѓало зад *Капан Ан* на раскрсницата на улиците Караорман, и Стиф Наумов. Овој простор бил познат и како *Папуџиски Меѓан* кој некое време служел и како место за продавање на кумур и дрва одредено од страна на општинската управа (Види: ДАМ, СО, К. 20, капи-и envet 12, 1304=24. XII. 1888).

²⁹⁾ *Тахтакале Чаршија* се наоѓала во подградието, т. е. во Тахтакале кое се прстегало од Камениот Мост до старата општинска зграда, како и до Казанџиската Чаршија. Sprema некои, во Тахтакале влегувало и Еврејското Маало и пазариштето пред тврдината (Види: Др. Јован Хаџи Васиљевић, о. с. стр. 42, 43).

³⁰⁾ *Туфекџиска Чаршија* се наоѓала на денешната улица 106.

рува, меѓу другото, за еден разбојнички напад на дуќаните во скопската чаршија.³¹⁾ Ноќно време чаршијата била чувана од нарочни чувари-пасванции.³²⁾ Нив ги плаќале занаетчиите и трговците од оној реон што тие го чувале. Така, имаме податок од 1544 година³³⁾ кој зборува дека во чаршијата постоеле 1015 дуќани од кои се земала такса за нивното чување преку ноќ. Се наплатувале парични казни за прекршоци во врска со важечките прописи за чување на чаршијата. Паричните казни се земале и од оние лица што стражарите ќе ги фателе без причина да се задржуваат ноќе во чаршијата.

Особено внимание се обрнувало и на чистотата во чаршијата. Против оние што ги кршеле хигиенските прописи се преземале одредени мерки.³⁴⁾

Освен мерките за чистота, особено внимание се обрнувало и на заштитните мерки против пожари. Така, на пример, било забрането во мангалите да остане оган. Се предвидувале и посебни казни против оние дуќанџии што не се придржувале на наредбите за што постојат и документи од кои се гледа какви биле казните против прекршителите.³⁵⁾ Но и покрај мерките што се преземале, поради небрежноста и непридржувањето на дуќанџиите кон издадените наредби биле предизвикувани многубројни пожари во чаршијата. Од еден акт се гледа дека се барало да се забрани држење на петрол и нафта во чаршијата.³⁶⁾

Интересен е податокот што го среќаваме во документите дека во чаршијата било забрането минување со коли. За непридржување кон општинските наредби се применувале казни. Така,

³¹⁾ Душанка Шопова, *Македонија во XVI и XVII век*, Скопје, 1955, стр. 64.

³²⁾ Во врска со чувањето на чаршијата од пасванции постојат повеќе документи што се наоѓаат во фондот „Скопска општина“ (Види: ДАМ, СО, К. 13, 1298 teşrin-i evvel 5=17. X. 1882; ДАМ, СО, К. 22, 1305 mart 13=25. III. 1889; ДАМ, СО, К. 22, 1305 mart 25=6. IV. 1889; ДАМ, СО, К. 23, 1306 teşrin-i sani 4=13. XI. 1890).

³³⁾ Dušana Bojanić, Podaci o Skoplju iz 951 (1544) godine, Prilozi za orijentalnu filologiju, knj. III—IV, Sarajevo, 1953, стр. 608.

³⁴⁾ Како илустрација ќе наведеме неколку примери на изречени казни во втората половина на XIX век против прекршителите на овие прописи. Со решение се казнуваат да платат по еден бешлук (5 гроша во сребро) Мустафа тутунџија од Луле-диска Чаршија и уште две лица, сите од Скопје, кои и покрај наредбите натрупувале губре пред нивните дуќани (Види: ДАМ, СО, К. 4, 1288 mart 24=5. VI. 1872). Од друго едно решение се гледа дека лицето Спасо, јажар од Скопје, се казнува со глоба од два бешлука (10 гроша во сребро) затоа што и покрај наредбите не ја чистел улицата пред својот дуќан (Види: ДАМ, СО, К. 8, 1294 mayis 17=29. V. 1878). Постои исто така еден извештај на еснафите на чаршијата во Скопје со кој ја известуваат општинската управа дека арабаџиите од Тетово, Гостивар и други места доаѓаат со воловски коли во Градот, преку ден шетаат во чаршијата и ноќеваат на улиците, создаваат губре, па затоа чаршијата не може да се чисти (Види: ДАМ, СО, К. 35, 1327? 26=7. VIII. 1911).

³⁵⁾ ДАМ, СО, К. 10, 1296 kanun-i-sani 15=27. I. 1881; ДАМ, СО, К. 23, 1306 mayis 22=3. VI. 1890.

³⁶⁾ ДАМ, СО, К. 23, 1306 eylül 1=13. IX. 1890.

еден извештај на општинскиот инспектор ѝ обрнува внимание на општинската управа дека повеќе арабации во Скопје, и покрај издадените наредби, минувале со коли в сред чаршијата.³⁷⁾

Не само тоа, туку се забранувало исто така чување добиток по дуќаните во чаршијата. По изградбата на кланицата во Скопје во 1869 година строго се забранувало колење на добиток во куќите и во дуќаните во чаршијата. Ова го дознаваме од разни решенија за изречување на казни.³⁸⁾

Се забранувало исто така и сушење на кожи во чаршијата, во дуќаните и ановите. За таа цел биле одредувани посебни места во градот. Доколку тие не им одговарале на кожарите, тие се обрнувале до општината со барање да се одреди поповолно место. Така, на пример, Курчискиот еснаф се обрнал до општинскиот управител молејќи да му се одреди друго место поблиску до чаршијата, бидејќи општинската управа за сушење на кожи го одредила местото „Јурија“ во **Каршијака** во Скопје кое е далеку од чаршијата, а кога е лошо времето невозможно било да се чуваат кожите. Молбата била сфатена и општинската управа требало на Курчискиот еснаф да му одреди други две места за сушење на кожи, поблиску до чаршијата.³⁹⁾ Меѓутоа, прекршителите на овие наредби се чини биле многубројни. Податок за ова наоѓаме во повеќе документи. Во еден од нив општинскиот инспектор ја известува општинската управа дека Јусуф и Хасип, опинчари во Скопје, ставале да се сушат кожи наред улица.⁴⁰⁾ И самата општинска управа од своја страна го известува инспекторот дека и покрај решението да не се суши кожа во ановите, анциите не се придржуваат кон тоа.⁴¹⁾

При сидањето на дуќаните во чаршијата се водело сметка тие да бидат изградени според одредените норми што постоеле.⁴²⁾ Без претходно издадена градежна дозвола и изработен план не

³⁷⁾ ДАМ, СО, К. 20, 1304 ađustos 27=9. IX. 1888; ДАМ, СО, К. 20, 1304 kanun-i-evvel 12 = 24. XII. 1888; ДАМ, СО, К. 23, 1306 şubat 24=10. III. 1891.

³⁸⁾ ДАМ, СО, К. 4, 1288 haziran 29=11. VII. 1872.

³⁹⁾ ДАМ, СО, К. 10, 1291 temmuz 10=22. VII. 1875.

⁴⁰⁾ ДАМ, СО, К. 10, 1296 eylül 17=9. X. 1880.

⁴¹⁾ ДАМ, СО, К. 2, 1304 temmuz 3=15. VII. 1888.

⁴²⁾ Тоа го гледаме од следниот документ: скопскиот околиски управител ја прифатил молбата на Коста кондурација да му се одобри да созида дуќан во чаршијата во Скопје, според постојниот план. Порано општинската управа му забранила да подига дуќан, бидејќи истиот се сидал над определената линија (Види: ДАМ, СО, К. 4, 1288 mayis 22=3. VI. 1872).

можело да се градат дуќани во чаршијата. Во спротивно биле изречувани одредени казни.⁴³⁾

И покрај тоа што скопската чаршија од ред веќе изнесени причини го изменила својот изглед и ја намалила својата територија, од нејзиното формирање до денес, земена во целост таа претставува, како по својата положба, така и по својот архитектонски изглед, значаен споменик на едно минато и заслужува во иднина да стане предмет на поисцрпни студии.

⁴³⁾ Така со посебно решение се казнувал, според законот на градежните, со 5 бешлука (25 гроша во сребро) Сулејман Умер, мајстор од Скопје, кој и покрај општинските наредби никој да не смее да врши поправки или да зида нова зграда без дозвола од општинската управа, вршел поправка на дуќанот на Коста кондурација (Види: ДАМ, СО, К. 8, 1294 agustos 3=15. VIII.1878).